

OSMANLI DEVLETİ İLE İSLAM DÜNYASINDA KIYMETLİ EVRAK VE TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NE ETKİLERİ

Negotiable Instruments in the Ottoman Empire and the Islamic World and Their Effects on Republic of Turkey

Dr. Metin KIRATLI*
Dr. Mustafa ÇAKICI**

Öz: Dünya tarihinde paranın icadı, insanların hayatının kolaylaşması ve ticaret açısından önemli bir adım olmuştur. Ticarî senetlerin icat edilmesi ise mevcut para miktarının bir hayli üzerinde ticaret hacminin genişlemesine sebebiyet vermiştir. Kıymetli evrak hukukunun doğup gelişmesi, toplumların ihtiyaçlarıyla paralel bir seyir izlemiş ve günümüzdeki durumuna ulaşmıştır. İslam dünyasında İslamiyet'in ilk yüzyılında para dolaşımını kolaylaştıran süftece (poliçe), çek (sakk) ve havale senetleri kullanılmıştır. Süftece ve havale-kredi mektubu, şehirler arasında parayı taşımamanın sakıncalarını giderirken çek ise ticarete kullanılan bir ödeme aracı olmuştur. Osmanlı Devleti'nde kıymetli evrak olarak kullanılan en önemli araçlar senet, poliçe idi. Tanzimat'tan sonra bono ve çek gibi bazı kıymetli evrak da ticarî hayatta kullanılmaya başlanmıştır. Ancak diğer kıymetli evrakların hiç birisi poliçe kadar yaygınlık kazanamamıştır. Bu çalışmada, kıymetli evrakin İslam Dünyası ve Osmanlı ticaret hukuku bakımından oynadığı rolün ortaya konulması hedeflenmiştir. Ayrıca Türkiye'de yapılan son düzenlemeler de genel olarak açıklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Süftece, Sakk, Poliçe, Çek, Bono, Havale Mektubu, Ticaret Hukuku, Kıymetli Evrak, Emre Muharrer Senet. Avrupa, modernite, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, özgürlük ve güvenlik hakkı

Summary: Invention of money has been an important step in the world history in terms of trade and making people's life easier. On the other hand, invention of the commercial papers caused the expansion of trade volume above the amount of money supply. Birth and development of the negotiable instruments law followed a parallel course with the needs of societies and negotiable instruments law reached its current state. For instance, draft (süftece), check (sakk) and money orders were used facilitating circulation of money in the first century of Islam. While draft and money-credit orders eliminated drawbacks of the money transporting between cities, checks became a payment instrument which is used widely in the commercial life. Most important negotiable instruments used in the Ottoman Empire were bonds and drafts. After the Tanzimat, other negotiable instruments such as checks were started to be used in the Ottoman commercial life. However, none of the other negotiable instruments could gain as much prevalence as the draft. In this study, it is aimed to reveal the roles of the negotiable instruments in terms of commercial law of Ottoman Empire and Islamic World. In addition, the latest regulations made in Turkey's Commercial Law are explained as general.

Keywords: Süftece, Sakk, draft, check, bond, money order, commercial law, negotiable instruments, promissory note.

* YÖK Üyesi, T.C. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanı, cb.metinkiratli@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5203-2053

** mustafafuatcakici@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1691-3034

Makale Geliş Tarihi: 02.07.2022, Makale Kabul Tarihi: 27.07.2022

DOI: 10.57083/adaletdergisi.1217818

GİRİŞ

Dünya tarihinde paranın icadı, insanların hayatını önemli oranda kolaylaştırmıştır. Bu dönüm noktası ticaretin gelişmesini sağladığı gibi ticarete yeni icatlara da neden olmuştur. Ticarî senetlerin icat edilmesi bu kolaylaşmada önemli bir merhalelerdir. Çünkü yüklü miktarda paranın taşınmasına ihtiyaç duyulmadan kıymetli evrak sayesinde bireysel ve ülkeler arası ticaret gelişmiştir. Ticarî senetler ve dolayısıyla kıymetli evrak, eşkıyalık ve korsanlıktan korunmak için de önemli bir yol olmuştur. Yüklü miktarda paranın çalınması, taşınması gibi riskler en aza indirgenmiştir. Kıymetli evrakta poliçe, bu ticaret uğraşı içinde en çok kullanılan senetlerden biri olmuştur. Kıymetli evrak hukukunun doğup gelişmesi, toplumların ihtiyaçlarıyla paralel seyir izlemiş ve günümüzdeki durumuna ulaşmıştır. Devletler, bu evrakın hukuki kullanımını düzenleyerek toplumsal barışı ve gelişmeyi sağlamaya çalışmışlardır.¹

Dünya ticaretinde kıymetli madenler ve benzeri takas araçlarının kullanılması M.Ö. 1700'lere kadar gitmektedir. Hammurabi döneminde takasta kıymetli madenler kullanılmıştır. İlk Çağ'da maden ticaretinin gelişmesi kıymetli madenlerin çokça kullanılmasına neden olmuştur. M.Ö. 12. yüzyılda Yunanlıların denizcilik alanında gelişmesine bağlı kıymetli maden bolluğu yaşanmıştır. Deniz ticaretinin de bunda etkisi fazladır. Kıymetli madenlerin çoğalması sarraflık mesleğinin doğmasına ve gelişmesine neden olmuştur. Sarraflığın gelişmesiyle bu işi yapanlar zamanla borç para vermeye ve senet düzenlemeye de başlamışlardır.² Yunan tüccarlar, parayı borç vererek bunun üzerinden faiz kazanmayı bir ticari faaliyet olarak görmüşlerdir. Deniz ticaretiyle uğraşan tüccarlar, sarraflardan veya diğer tüccarlardan poliçe ile kredi alabilmişlerdir.³ Roma İmparatorluğu döneminde takas olarak kıymetli madenlerin kullanıldığı örnekler de mevcuttur. Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra kıymetli madenlerle takas işlemi güncelliğini yitirmiştir. Fakat 14. yüzyılda İtalya'da takas araçlarının kullanımı yine yaygınlaşmıştır.⁴

Kıymetli evrak, ilk defa düzenli bir ticari emtia olarak Orta Çağ'da kullanılmaya başlamıştır. Ortaçağ'da kâğıt evrak yerine kıymetli madenler genelde ödeme ve tedavül araçları olarak kullanılmıştır. Bu dönemde toplum, sahip oldukları kıymetli maden-parayı güvendikleri

¹ Mustafa Çakıcı, "19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Kıymetli Evrakların Hukuki ve İktisadi İşlevleri", İstanbul Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2019, s. 6-42: Bu tezde geçen konular, ticaret hukuku açısından yeniden analiz edilerek bu makalede ortak yazarlar tarafından geniş biçimde yorumlanmıştır.

² Hasan Ferid, Nakit ve İtibar-ı Mali- Evrak-ı Nakdiye, Maliye Mektebi Kütüphanesi Külliyyatı, C. 2, İstanbul, 1334/1918, s. 18.

³ Ahmet Tabakoğlu, Türkiye İktisat Tarihi, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2008, s. 55.

⁴ Daniel Warner/George Siedel/Jethro K. Lieberman/Don Mayer, The Legal Environment and Advanced Business Law, Flat World Knowledge, Boston, 2011, s. 564.

zengin kimselere vererek onların saklamalarını istemişlerdir. Bir bakıma zengin ve güvenilir kişiler banka rolünü üstlenmişlerdir. Güven duygusuyla kıymetli paraları saklamak için alan kişiler ise “*Şu kadar altın veya gümüş saklamak için alınmıştır*” yazılı makbuzlar vererek hem kendisini hem de parayı aldığı kişileri güvence altına almışlardır. Bu zenginler zamanla sakladıkları paraları ihtiyacı olanlara yazılı garantiler karşılığında borç vererek bu işten para da kazanmaya başlamışlardır. Bu durum günümüzdeki faiz ve kredi karşılığı olarak kabul edilebilir. Genelde tüccar olan bu zenginler verdikleri krediler için “bank note” kullanmışlardır. Bir süre sonra ise yazılı kâğıtlar hem saklanabilir hem de güvenli oldukları için tercih edilir olmuştur. İşte bu yazılı kâğıtlar da günümüzde çek-senete karşılık gelmektedir. Bu yazılı kâğıtlarda ödenecek paranın miktarı açıkça belirtilmiştir. Zamanla poliçeler olarak şekillenen bu kâğıtlarla ülkeler arasında ticaret ve alışveriş ağı oluşmuştur. Örneğin Venedik’te alacağı olan bir tüccar, alacağını bir belge ile Roma’daki tüccara devredebilmiştir. Yine bir tüccar sattığı mala karşılık nakit para yerine senet kabul edebilmiştir. Bu senedi de başka kişiye devrederek kendi borcunu ödeyebilmiştir.⁵ Ticarete kullanılan bu yöntemler zamanla özel imtiyazlar tanınan bazı senetleri ortaya çıkarmıştır. Bu özel senetler de poliçe, bono, çek, süftece gibi adlarla adlandırılmıştır. Bu makalede bu senetler için pozitif hukukta kullanılan kıymetli evrak terimi tercih edilmiştir.

Makalemizin konusunu da oluşturan İslam Dünyasında kıymetli evrakın kullanımı ise İslamiyet’in ilk yüzyılında başlamıştır. Bu yüzyılda süftece, çek ve havale senetleri ticarete ve borç alıp vermede kolaylaştırıcı araç olmuştur. Bu kıymetli evraktan süftece ve havale-kredi mektubu paranın taşınmasına dair riskleri azaltmıştır. Çek ise İslam Dünyasında genelde ticarete tercih edilmiştir. Hz. Ömer devrinden itibaren kullanılan çek, bir ödeme aracı olarak görülmüştür. İslam Dünyasında süftece ve çekin kullanımı para ekonomisi ve ticaret hukukunun gelişmesine neden olmuştur. İslam Devleti, 12. yüzyılda Türkistan’dan İspanya’ya kadar coğrafi olarak genişlemiş ve deniz ticaret yollarına hâkim olmuştur. Böylece hem kara hem de deniz ticaretiyle uğraşan Müslümanlar, bir bakıma uzak diyarlarla ticaret yapabilmek için kıymetli evrakı kullanmışlar ve icat etmişlerdir.⁶ Bu dönemde İslam ekonomisinin gelişmesinde ve büyümesinde kıymetli evrak kullanımının önemli rolü vardır.

Avrupa’da ise ticaretin gelişmesi 16. yüzyılda hız kazanmıştır. Bu dönemde ticaret hukuku alanında yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. Örneğin 1563 yılında 9. Şarl tarafından çıkarılan Kral Emirnamesi, ticaret hukukuna dair düzenlemeleri de içermektedir. Bu emirnameye göre Paris’te ticaret mahkemeleri kurulmuştur. Yine Fransız Kralı 14. Lui zamanında yayınlanan 1673 ve 1681 tarihli

⁵ Oğuz İmregün, Kıymetli Evrak Hukuku, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1998, s. 1-3.

⁶ İmregün, 1998, s. 69-70.

emirnameler de ticaret hukukuna yönelik düzenlemelerdir. Bu emirnameler bir bakıma o dönemin ticaret hukukuna uygun kanunlardır. Fransa Kralının yayınladığı 1673 tarihli emirname genel olarak kara yoluyla yapılan ticareti düzenlemektedir. Bu emirnameye göre şirketlerin işleyişi, poliçelerin düzenlenmesi, iflas ve benzeri konular belli bir kurala bağlanmıştır. Fransa Kralının yayınladığı 1673 tarihli ticari emirnameyi Jacques Savary adında bu konuda uzman bir tüccar hazırlamıştır. Bu nedenle de tarihte bu emirname “Savary Kanunu” veya “Tüccar Kanunu” adıyla bilinmektedir.⁷ Fransa, ticaret hukuku düzenlemeleri konusunda Avrupa’da önemli çalışmalar yapmıştır. Özellikle 1789 İhtilalinden sonra yapılan çalışmalarla 1807 Ticaret Kanunu yayınlanmıştır. İlk Ticaret Kanunu olarak görülen bu düzenleme daha çok 1673 ve 1681 tarihli emirnamelerin yeniden düzenlenmesi ve çağa uydurulması biçimindedir. Bu Ticaret Kanunu ilk örnek olması hasebiyle başta Osmanlı Devleti olmak üzere birçok Avrupa devleti tarafından da örnek alınmıştır. 1807 Ticaret Kanunu, dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde poliçe ve emre muharrer senetlerle ilgili maddeler yer almıştır. Fransa Ticaret Kanunu, 1841 yılında güncellenmiştir. Avrupa ülkeleri bu kanunları örnek almışsa da bazıları kendi ülkelerindeki geleneklerden vazgeçmemişlerdir. Örneğin Büyük Britanya, İrlanda ve Amerika Birleşik Devletleri, Fransa’dan ticaret kanunu almak yerine kendi geleneksel hukuk kurallarını uygulamaya devam etmiştir.⁸ Osmanlı Devleti ise şer’i hukuk ve örfi hukuk yanında Fransa’da çıkarılan ticaret kanunundan da yararlanarak karma bir düzen oluşturmaya çalışmıştır. Osmanlı Devleti’nde hukuk sisteminde önemli değişiklikler öncelikle ticaret hukukunda gerçekleştirilmiştir.⁹ Osmanlı Devleti’nde kıymetli evrakın kullanımı Tanzimat Fermanı ile yaygınlaşmaya başlamıştır. 17. yüzyılda başlayıp 19. yüzyılda yaygınlaşan ve ticaret hukuku bakımından sözleşmeye dayalı hale getirilen bu evrak günümüzde Türkiye’de ticaret hukukunun da temelini oluşturmuştur. İslam Dünyasında ve Osmanlı Devleti’nde kullanılan kıymetli evrak, günümüzde Türkiye’de ticaret hukuku yanında örfi hukuk biçiminde de ticareti şekillendirmiştir. Bu evrakın incelenmesi günümüz ticaret hukukunun anlaşılmasında önemli katkı

⁷ Lui Reault/Kan Lyon Saint, Rehber-i Hukuk-ı Ticaret, Çev. Lütfü İbn-i el-Hakki, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1327, s. 9.

⁸ Reault/Saint, s. 12, 20.

⁹ Akmandar Demirci, “Osmanlı Devleti’nde Taşra Ticaret Mahkemeleri”, S. 75, 2019, Akademik Bakış Dergisi, ss. 95-129; Ahmed Reşid, Hukuk-ı Ticaret, 4. Kitap, Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi Matbaası, İstanbul, 1311, s. 10-22; Çoşkun Üçok/AhmetMumcu, Türk Hukuk Tarihi, 2.baskı Savaş Yayınları, Ankara, 1991, s.12; Kanunnâme-i Ticaret ve Zeyilleri, Çevirmen: Fikri Gürzumar, Tekin Gürzumar, Yeni Harflere Çeviren: Ali Himmet Berki, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1962, 276 s.; M. Macit Kenanoğlu, Ticaret Kanunnâmesi ve Mecelle İşığında Osmanlı Ticaret Hukuku, Lotus Yayınları, Ankara, 2005, s. 25-119; Mehmed Celaledin, Hukuk-ı Ticaret Dersleri, Matbaa-ı Hukukiye, İstanbul, 1328, s. 14-40; Bülent Tanör, Osmanlı -Türk Anayasal Gelişmeleri (1789–1980), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016, s.460

sağlayacaktır. Türkiye, 1926 yılından itibaren Kıta Avrupasını örnek olarak yeni bir hukuk sistemi oluşturmuştur. Ancak hukuk sisteminin devamlılığı çerçevesinde Türklerin kendi kültürüne özgü kurallar ile Osmanlı Devleti döneminde uygulamaların günümüz hukukçuları tarafından da bilinmesi faydalı olacaktır. Bu anlamda Türk Hukuk tarihi ile bu sistemin başta ticaret hukuku olmak üzere etkilerinin de bilinmesi önemlidir.¹⁰ İslam hukuku ile Osmanlı hukukunun şirketler hukuku açısından incelenmesi ve değerlendirmesi de genel olarak günümüzde ortaya çıkan veya çıkabilecek bazı sorunların çözümünde etkili olacaktır. XVI. ve XVII. Yüzyıl Osmanlı mahkeme kayıtlarını esas alan bazı çalışmalarda genel olarak hukuki değerlendirmeler yapılmıştır.¹¹

I- İSLAM DÜNYASI'NDA KIYMETLİ EVRAK

Müslümanlar, 632 yılı itibariyle bütün Arabistan Yarımadası'na hâkim olmuşlar ve güçlü bir medeniyet kurmuşlardır. İslamiyetin yayılmaya başlamasıyla da Orta Asya'dan Kuzey Afrika ve İspanya'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyaya egemen olmuşlardır. İslamiyetin etkisiyle yerleşik hayatı daha çok benimseyen Müslümanlar bu dönemde tarım, ticaret, bilim ve sanayi gibi alanlarda kısa sürede geliştiler. İslamiyetin ticareti teşvik etmesi sayesinde de ticaret İslam Dünyasında kısa sürede yaygınlaşmıştır. Ticaretin gelişmesi kervansarayların, hanların ve yeni şehirlerin yapılmasına neden olmuştur. Müslümanların ticarete önemli rol oynayan önemli ticaret yollarına hâkim olması, diğer medeniyetlerle ticaret yaparak münasebet kurmalarına da vesile olmuştur. Bu münasebetler İslam Dünyası ile diğer medeniyetler arasında birçok alanda etkilenme ve fikir değişimine sebep olmuştur.¹² Bu etkileşim, başta ticarî senet olmak üzere kıymetli evrakın ticarete kullanılmasını da yaygınlaştırmıştır. İslamiyet'in doğuşundan hemen sonra süftece, sakk ve havale mektubu, kullanılan kıymetli evrak olmuştur. Ticari senetlerden süftece, çek ve havale mektubunu genel olarak değerlendirmek, günümüz ticaret hukukunu anlamak açısından da faydalı olacaktır.

A. SÜFTECE

Süftece, Farsça “sefte veya süfte” kelimesinden türemiş olup “sağlamlaştırılmış” “pekiştirilmiş” anlamlarına gelmektedir. Süftece'nin, seftece veya siftecenin (çoğulu sefâtic ve süftecât) Arapçaya dönüşmüş hali olduğuna inanılmaktadır. Süftece terimi, ticarete “alacağın yazılı

¹⁰ Halil Cin/Ahmet Akgündüz, Türk Hukuk Tarihi, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 37-38; Mehmet Akif Aydın, Türk Hukuk Tarihi, Beta Yayınları, İstanbul, 2021, s.496

¹¹ Fethi Gedikli, Osmanlı Şirket Kültürü, İz Yayıncılık, İstanbul, 2018, 392 s.

¹² Tefik Güran, İktisat Tarihi, Acar Basım, İstanbul, 1999, s. 77-78.

belgeyle sağlamlaştırılması” anlamında kullanılmıştır.¹³ Süftecenin sözlük anlamı poliçe, tahvil, kambiyo senedi ile birlikte kullanılmaktadır. Süftecenin İslam ticaret hukukundaki tanımı ise, “bir şehirden başka bir şehir veya ülkede bulunan bir kimseye, borç verenin kendisine veya vekiline geri verilmek üzere borç verilip karşılığında senet alınması”dır.¹⁴ Süftecede borçlu alacaklısına belirli miktarda parayı vermeyi yazılı olarak taahhüt etmektedir. Bu taahhüt gereği ödeme, borçlanılan yerin dışındaki bir yerde ya kendisi ya da o yerdeki ortağı, acentesi, nâibi veya vekili tarafından yapılabilir. Süftece, kayıtsız şartsız ödeme emrini içermektedir.¹⁵ Süftecede bulunması gereken başlıca unsurlar şöyledir:

Belirli bir bedel.

Keşideci, muhatap ve lehdârın isimleri.

Düzenleme yeri ve tarihi.

Ödeme yeri.

Vade.

Bedelin düzenlenme sebebi.¹⁶

Süftece, İslam hukukçuları arasında halâ tartışmalı bir konudur. Çünkü menfaat elde etmek amacıyla düzenlendiği iddia edilmektedir. Bu görüş farklılıkları İslam mezheplerine göre değişmektedir. Hanefi mezhebine göre süftece mekruhtur; fakat kullanılması caizdir. Şafi Mezhebi'ne göre süftece mekruhtur ancak caiz değildir. Hanbelî ve Maliki mezheplerine göre ise bazıları caiz olduğunu bazıları da olmadığını ifade etmişlerdir.¹⁷ Tüm bu tartışmalara rağmen süftece, Hulefa-i Raşidin döneminde yaygın biçimde kullanılmıştır.¹⁸ Örneğin 7. yüzyılda Mekke'de ticaret yapan Abdullah bin Abbas, dirhem kabul ederek Kufe'ye süftece yazmıştır.¹⁹

Abbasiler döneminde 9. yüzyılda ticaretin gelişmesine bağlı olarak İslam Dünyasında bankacılık sistemi oluşmuştur. Bankacılık sistemi üzerinden Bağdat'ta yazılan çek, Fas'ta ödenebilmiştir. İslam Dünyasında ticaretin gelişmesi ve ticaret yollarına hâkimiyet, özellikle 10. yüzyılda gemi ve kervanlar ile dünyanın farklı bölgelerine ulaşmayı kolaylaştırmıştır. Müslümanlar, Bağdat ve İskenderiye'de tüm dünyanın

¹³ Cengiz Kallek, "Süftece", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 38, İstanbul, 2010, s.19.

¹⁴ Fikret Karaman/İbrahim Ural, Dini Kavramlar Sözlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, s. 605.

¹⁵ Kallek, 2010, s. 19.

¹⁶ Kallek, 2010, s. 20.

¹⁷ Abdullah Durmuş, "Fıkhi Açından Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri", Marmara Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2008, s. 164-165.

¹⁸ Fatih Turan, "İslam Hukuku Açısından Usulsüz Vedia Akdi", S. 15, 2010, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, s. 419.

¹⁹ Abdulaziz Bayındır, Ticaret ve Faiz, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 268.

ilgisini çekecek pazarlar kurmuşlardır. Kuzey Rusya, Çin ve Hindistan gibi coğrafyalarda Müslüman tüccarlar etkili olmaya başlamıştır. Bu ticaret ağı zamanla süftece ve sakk kullanılmasını da zorunlu hale getirmiştir.²⁰ Çünkü uzak mesafelerle ticarete nakit para taşınmadığı için kıymetli evrak geçerli olmuştur. İslamiyeti kabul eden Orta Asya'daki Türk toplulukları da ticarete kıymetli evrak kullanmaya başlamışlardır.²¹

Fransız Tarihçi Sayous, 10-13. yüzyıllarda Müslümanların ticarî yöntemler bakımından Avrupa'dan daha ileride olduğunu ve kıymetli evrak kullandıklarını yazmıştır. Bu durum Avrupa'nın kıymetli evrak kullanımında İslam Dünyasından etkilendiğini veya geliştirdikleri yöntemlerde Müslümanların kullandığı kıymetli evrakı da örnek aldıklarını göstermektedir. Avrupa'nın sistemsel hale getirdiği ortaklık hukuku, sözleşme hukuku, iş ortaklığı türleri, süftece ve havale gibi finans teknikleri, aslında Avrupa'ya İslam Dünyasından geçmiştir.²² Çünkü İslam Dünyasında modern biçimde Avrupa'dan çok önce kullanılan süftece, poliçenin ve kambiyo senedinin aynısıdır. Hatta günümüzde Suriye, Lübnan, Cezayir ve Irak'ta poliçe yerine halâ süftece terimi kullanılmaktadır.²³ İslam Dünyasında kullanılan süftece terimi, fıkıh kitaplarında "havale" başlığı ile incelenmiştir. Bu adla incelenmesinin nedeni ise borçlu tarafından alacaklının alacağına, başka bir yerde üçüncü kişiye havale edilmesidir. Bu terimsel karmaşa ticaret hukuku açısından bazı olumsuz durumlara neden olabilmektedir. Öncelikle havale ile süftece arasındaki farkı belirtmek gerekmektedir. Havale, ticaret hukukunda borcun naklidir. Süftece ise alacağın başka bir şehre nakledilmesidir.²⁴ Süftece ile havale arasındaki farkları genel anlamda şu şekilde sıralamak mümkündür:

Havalede borç, borç transferinden önce; süftecede borç, süftecenin düzenlenmesi sırasında oluşur.

Süftecede borç, bir yerden başka bir yere; havalede borç, bir kişiden başka bir kişiye aktarılır.

Süftecede, bir taraf bağış olarak veya iki taraf karşılıklı menfaat elde ederken; havalede, lehdar keşideciden havalenin kabulü için bedel talep edemez.

²⁰ Aydın Çelik /Taner Yıldırım, "Abbasiiler Dönemi Bağdat Çarşıları", C. 23, S. 1, 2013, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, s. 250.

²¹ Servet Bayındır, "Sermaye ve Tarihsel Süreçte Mali Aracı Kurumların Sermayeye Yaklaşım Tarzı", S. 4, 2001, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, s. 182.

²² Mehmet Salih Kumaş, "Bir Finansman Yöntemi Olarak İş Ortaklığı Uygulaması: Mudârebe-Commenda Karşılaştırması", C. 15, S. 1, 2006, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, s. 373.

²³ Kallek, 2010, s.19.

²⁴ Faruk Emrah Oruç, "İslam Hukukunda Deyn", Selçuk Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2011, s. 48.

Havalede üç taraf bulunurken; süftecede bazen iki taraf bulunabilir. Bu durum keşideci ile muhatap sıfatlarının bir kişide birleşmesi durumunda ortaya çıkar.

Havalede yol güvenliği temel unsur değildir.²⁵

Havale ile süftece arasındaki farkların bilinmesi önemlidir. Ancak Batı'da kullanılan poliçe ile İslam Dünyasında kullanılan süftece arasındaki iki temel farkı da bilmek gerekmektedir. Süftece ile poliçe arasında iki fark şöyledir:

Süftecede, senette "süftece" kelimesinin bulunması zorunlu değil iken; poliçede "poliçe" kelimesinin veya "poliçe anlamına gelecek" bir kelimenin bulunması şarttır.

Süftecede borçlanılan ve ödeme yapılan para cinsinin aynı olması gerekirken, poliçede para cinsinin aynı olması zorunlu değildir.²⁶ Yerel para ile o günkü kurdan yabancı paranın ödenmesi mümkündür

İslam Dünyasında kıymetli evrakla ticaret, borç ve alacak konusu halâ tartışılmaktadır. İslam hukukunda krediden menfaat sağlanması haramdır. Bu nedenle verilecek borç veya kredinin karşılıksız olması ve bu durumdan faiz alınmaması esastır. Kur'an'da ve diğer kutsal kitapların hepsinde faiz haram kabul edilmiştir. Bu nedenle süftecede ödeme yazan para birimiyle aynı olmalıdır. Süftecede alacaklı, yol tehlikesi veya taşıma masraflarından kurtulmaktadır.²⁷ Hanefi mezhebine göre, süftece sayesinde paranın taşınırken kaybolması veya çalınması riski ortadan kalkmaktadır. Bu nedenle caizdir. Ancak süftece borç olarak verilirse alacaklıya yarar sağladığından tahrimen mekruhtur. Hanbelî mezhebine göre ise süftece borçlu ve alacaklının faydasına olduğundan yararlıdır. Ancak süftece eğer yarar veya bedel şart koşulmuşsa o zaman caiz değildir.²⁸ Bu değerlendirmeler İslam hukukçuları tarafından "*Menfaat sağlayan her karz, faizdir.*" hadisine dayandırılmaktadır.²⁹ İslam hukukçularının süftece konusundaki değerlendirmeleri fıkıh kitapları çerçevesinde yapılmıştır. İslam fıkıhçısı el-Kuduri (ö. 1036), "*Süftece mekruhtur. Borç verenin yol riskine karşı güvenceden yararlandığı bir borç işlemidir.*" yorumuyla süftecenin mekruh olduğunu yazmıştır. El-Merginani (ö. 1197) ise "*Süftece mekruhtur. Borç verenin yol riskinden kurtulmak istediği bir borç işlemidir. Bu tarz bir işlem, yarar sağlayan bir borçtur. Yarar sağlayan borcu ise Hazreti Muhammed yasaklamıştır.*" yorumuyla süfteceyi açıklamaya çalışmıştır.³⁰ Genel olarak

²⁵ Kallek, 2010, s.20.

²⁶ Kallek, 2010, s.20

²⁷ Servet Bayındır, "Finansal Türev Varlıklar ve Bu Varlıklar Üzerine Yapılan Sözleşmelerin Fikhi Tahlili", S. 12, 2005, İ.Ü.İ.F.D, Ss. 64-68.

²⁸ Karaman/Ural, 2006, s. 605.

²⁹ H. Yunus Apaydın, "Karz", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 24, İstanbul, 2001, s. 523.

³⁰ Fahri Demir, "Sigorta (Âkile Müessesesi ve Süftece Muamelesi Işığında Bir Tedkik)", C. 43, S. 2, 2002, AÜİFD, s. 174.

ticareti kolaylaştırıcı bir unsur olması ve faiz içermemesi süftecenin İslam Dünyasında kabullenilmesini sağlamıştır.

B. SAKK (ÇEK)

Farsça çek kelimesi; “onaylanmış belge” ve “anlaşma” anlamlarına gelmektedir. Arapça’ya ise “sakk” şeklinde geçmiştir. Bu terim genel olarak resmi tutanak, yazılı belge anlamındadır. Ticaret hukukunda ise sakk, mevcut bir karşılık üzerine çekilmiş ödeme emri manasında kullanılmaktadır.³¹ İslamiyet’in doğuşundan itibaren ödeme emri niteliğindeki kıymetli evrak yaygın olarak kullanılmıştır. Örneğin Hz. Muhammed, kendisinden yardım talep eden Akra bin Hâbis ve Uyeyne bin Hısn adına, zekât gelirlerinden karşılanmak üzere çek şeklinde birer ödeme emri hazırlattırılmıştır. Hz. Ömer döneminde de sakk yaygın biçimde kullanılmıştır. Bu dönemde sakklarda tarih olması ve mühürlenmesi geleneği oluşmuştur. Emeviler döneminde de sakklar yaygın olarak kullanılmıştır. Memur maaş ödemeleri bile sakk ile yapılmıştır. Sakk ve süftece gibi kıymetli evrakın ticarete özellikle alacak ve borcun nakledilmesine dair önemli kolaylıklar sağlaması, İslam devletlerinin bu evrakı yaygın olarak kullanmasında etkili olmuştur.³²

C. HAVALE MEKTUBU

İslâm devletlerinde havale mektubu, ödeme emri karşılığında kullanılmıştır. Bu terim genel olarak maliye terimidir. İslam Dünyasında Abbasiler Döneminde ortaya çıkmış bir terimdir. İlhanlı ve Büyük Selçuklular Döneminde de bu terim kullanılmıştır. İlhanlı Devleti’nde “havâle” ve “havâlât” terimleri maliye kayıtlarında geçmektedir. Bu terim, hem ödeme emri ve hem de ödenen belirli miktar için kullanılmıştır. Havale, Abbasilerde bir ödeme emri belgesidir. Havale mektubu ile resmî ve hususî maliyede paranın naklindeki tehlikeler ortadan kaldırılmak istenmiştir. Havale ile ilgili bütün işlerde “câhbac” adlı görevli önemli rolü oynamıştır.³³ Fakat sakk ve süftece, İslam devletlerinde genel olarak daha çok kabul görmüştür.

II- OSMANLI DEVLETİ’NDE KIYMETLİ EVRAK

Osmanlı Devleti’nde kıymetli evrak olarak kullanılan en önemli varlıklar senet ve poliçe olmuştur. Tanzimat Dönemiyle birlikte bono ve çek gibi kıymetli evrak da ticarî hayatta yaygınlaşmıştır. Ancak poliçe, çek ve bonoya göre Avrupa’nın da etkisiyle daha çok tercih edilmiştir. Bu kıymetli evrakı genel olarak ticaret hukuku açısından

³¹ Cengiz Kallek, "Sak", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 35, İstanbul, 2008, s. 584.

³² Kallek, 2008, s. 585-586.

³³ Halil İnalçık, "Havâle", TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 16, İstanbul, 1997, s. 512-513.

değerlendirdiğimizde Osmanlı maliyesinde ne gibi farklılıklar oluşturduğu ortaya çıkmaktadır.

A. POLİÇE

Osmanlı Devleti'nde poliçenin kullanılmaya başlandığı tarihle ilgili kesin bir kayıt bulunmamaktadır. Osmanlı Arşivi kayıtlarından yapılan tespitlere göre 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ticarî hayatta poliçe kullanımını artmaya başlamış ve bu artış 18. yüzyıl boyunca da devam etmiştir. Osmanlı Arşivinde poliçe kullanımına dair tespit edilebilen en erken tarih 2 Temmuz 1657'dir. Bu tarihte Divân-ı Hümâyûn hükmündeki belgede şu ifadeler geçmektedir:

“İzmir Mollası'na Hüküm ki; Hesâb-ı atik teberdârlarından Hacı Mustafa arzuhâl edip İzmir sâkinlerinden Hacı Hasan nâm kimesnede vakıf akçeden iki bin kuruş hakkı olup vadesi mürûr eylelediğinden gayrı iki senedir ki varan adamlarına dahi vermeyip ve gâh İstanbul'a polise eyledim deyu temessük verip adamları İstanbul'a geldikte aslı çıkmayıp hile olmakla meblağ-ı mezbûr, mezkûrdan tahsil olunup ta'allül eder ise ihzâr olunmak bâbında emr-i şerifim rica etmeğin mahallinde şer'ile aliverilip inad eder ise ihzârı için yazılmıştır. Fî Evasıt-ı N. Sene 1067”³⁴

Osmanlı'da poliçe kullanımına dair bu kayıta Teberdâr Hacı Mustafa'nın kullandığı üsluba göre poliçe kullanımının 1655 yılına kadar gidebileceği tahmin edilebilir. Osmanlı Devleti'nde 17. yüzyıldan itibaren iltizam usulüyle toplanan ve nakde çevrilen vergiler devletin merkezine aktarılmıştır. Bu büyük miktartlı nakit paranın merkeze gönderilmesi güvenli olmadığından, poliçeler ve kıymetli evrakla kayıtlar tercih edilir olmuştur.³⁵ 18. yüzyıldan itibaren hem Avrupa ile ticaretle hem de toplanan vergilerin merkeze gönderilmesinde daha güvenli olan poliçe kullanımını zamanla ana ödeme kaynağı olmuştur.³⁶ Bu dönemde Fransız Tüccar Roux ailesinin Fransa'dan İstanbul'a veya İstanbul'dan Fransa'ya çektiği poliçeler büyük artış göstermiştir.³⁷ Kahire ile Şam arasında düzenli olarak poliçe kullanılmaya başlanmıştır.³⁸

Osmanlı devlet bürokratları, 18. yüzyıldan itibaren topladıkları vergileri buldukları bölgelerdeki tüccarlara vererek karşılığında poliçe

³⁴ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA), Bâb-1 Âsafî Divan-ı Hümâyûn Sicilleri Mühimme Kalemî Defterleri (A. DVNS. MHM. D), 96/65, 20 Ramazan 1067/2 Temmuz 1657.

³⁵ Şevket Pamuk, Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002, s. 94.

³⁶ Pamuk, 2002, s. 185.

³⁷ Edhem Eldem, "18'inci Yüzyılda İstanbul'da Poliçe Tedavülü ve Kambiyo Kurları Hakkında", X. Türk Tarih Kongresi (22-26 Eylül 1986), Kongreye Sunulan Bildiriler, 4. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993, s. 1671-1672.

³⁸ Eldem, 1993, s. 1673.

almışlar ve bu poliçeleri devlet hazinesine göndermişlerdir. Bu dönemde Fransızların poliçeleri daha çok tercih edilmiştir. Tüccarlar da kestikleri poliçeler üzerinden komisyon alarak kâr elde etmişlerdir.³⁹ Osmanlı Devleti, Rusya ile giriştiği 1787-1792 Savaşlarında büyük ekonomik kayıplar yaşamıştır.⁴⁰ Bu savaşlarda Ruslara esir düşen Osmanlı askerlerinin ihtiyaçlarını karşılamak için poliçeler kullanılmıştır.⁴¹ Osmanlı büyükelçisi Rasih Paşa, poliçe keserek Osmanlı esirlerinin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır. Osmanlı diplomatik misyonlarının yurtdışında poliçe kullanması bu olaydan sonra yaygınlaşmıştır. Osmanlı Büyükelçisine poliçe kullanım yetkisi verilen izin de şöyledir:

“Sahh

İzzetli Defterdâr Efendi

Bu def'a büyükelçilik ile Rusya Devleti canibine me'mûr edilen Rasih Paşa'nın üserâ-yı Müslimin istihlâsına me'mûriyeti olmak hasebiyle istihlâs edeceği üserâ-yı Müslimin'in infâk ve iksâları için paşa-yı mûmâ-ileyhe Hazine-i Âmire'den elli bin kuruş i'tâ olunup ancak paşa-yı mûmâ-ileyhe verilen meblağ-ı mezkûr üseranın masârifına vâfi olmayacağı zâhir ve bu sûrette ol taraftan poliçe veçhile akçe tedarikinden lâ-büdd olmakla o makûle istihlâs edeceği üseranın isim ve şöhretlerini ve memleketlerini ve infâk ve iksâları için harç edeceği akçeyi sebt-i defter edip bi-mennihi Teâlâ ba'de'l-avde muhasebesini görmek ve meblağ-ı mezbûrdan ahar mahalle bir akçe ve bir habbe sarf etmemek şerâyiti ve sâir bu vâdilerde lâzım gelen kuyûd-ı ihtirâzî derciyle Başmuhasebe'ye kayd ve poliçe tedâriki ruhsatını hâvi paşa-yı mûmâ-ileyh yedine suret i'tâ eylesin deyu buyruldu.”⁴²

Osmanlı Devleti'nde hem ticarete hem de diplomatik misyonlarda poliçe kullanımını zamanla bireysel girişimciler ve halk tarafından da benimsenmiştir.⁴³ Poliçe kullanımı, 19. yüzyılda artık normal ticari işlerin ve devlet işlerinin vazgeçilmez unsuru haline gelmiştir.⁴⁴ Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılda kullanılan poliçelere örnek verilmesi ve bunun değerlendirilmesi sonraki dönemlerle mukayese açısından da yararlı olacaktır.

³⁹ Eldem, 1993, s. 1674.

⁴⁰ Kemal Beydilli, "Yaş Antlaşması", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 43, İstanbul 2013, s. 343-347.

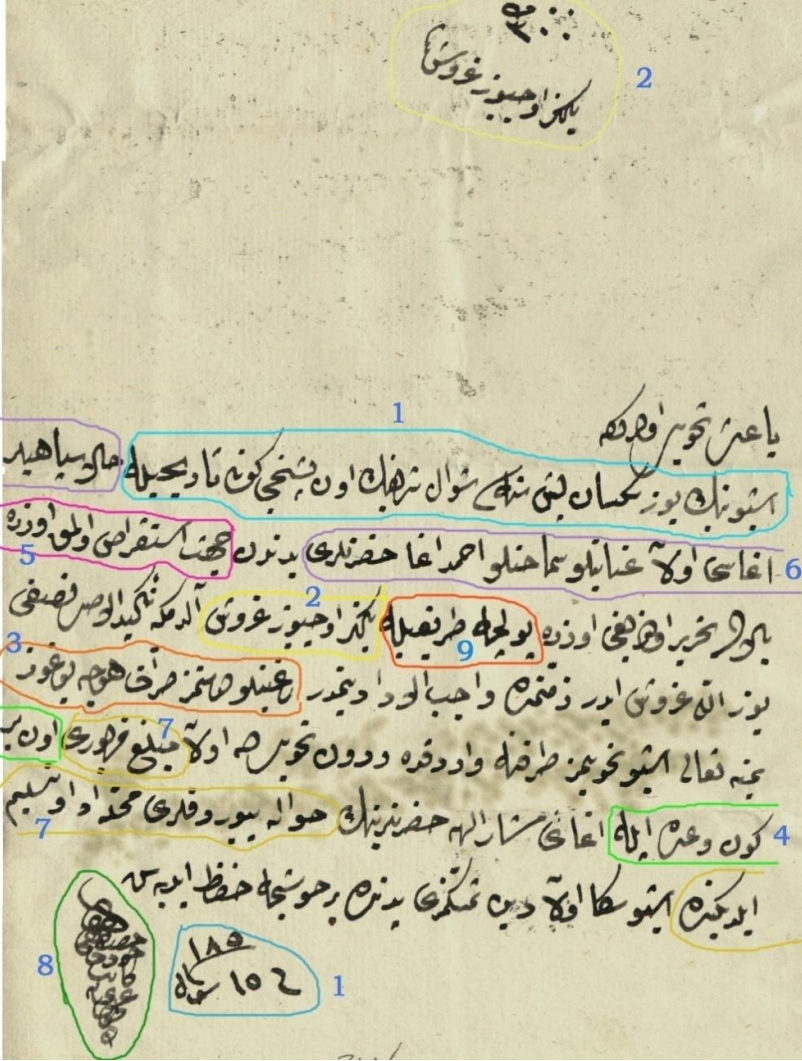
⁴¹ BOA, Cevdet Tasnifi Hariciye Kalemi (C. HR), 179/8925 / 16 C. Sene 207/27 Ocak 1793.

⁴² BOA, C. HR, 179/8925 / 16 C. Sene 207 / 27 Ocak 1793.

⁴³ BOA, Cevdet Tasnifi İktisat Kalemi (C. İKTS), 2/98; 18 S. 1212 / 17 Ağustos 1797.

⁴⁴ BOA, Cevdet Tasnifi Adliye Kalemi (C. ADL), 34/2052; 9 Ş. 1214 / 6 Ocak 1800.

Belge I: 18. Yüzyıla Ait Bir Polişe Örneği (21 Ocak 1772)

Kaynak: BOA, Ali Emiri Mustafa III (AE. SMST. III), 27524.

Belge I'in Transkripsiyonu:

“300 Kuruş

Yalnız üç yüz kuruş

Bâis-i tahvil oldur ki

İşbu bin yüz seksen beş senesinde Şevvâl-i Şerif'in on beşinci günü tarihiyle hâlâ Sipahiler Ağası olan inâyetli, semâhatli Ahmed Ağa

hazretleri yedinden cihet-i istikrâz olmak üzere bâlâda tahrir olunduğu üzere poliçe tarikiyle yalnız üç yüz kuruş aldım ki te'kidü'l-asl nısfı yüz elli kuruş eder zimmetimde vâcibu'l-edâ deynimdir. Rağbetli dostumuz Sarraf Hoca Bogoz bi-mennihi Teâlâ işbu tahvilimiz tarafına vardıkda derûn-ı tahvilde olan meblağ-ı mezbûru on bir gün vade ile ağa-yı müşârun-ileyh hazretlerinin havâle buyurdıkları mahalle eda ve teslim eylediğinde işbu sana olan deyn temessüğümüzü yedinde bir hoşça hıfz eylesin.

Fî 15 Şevvâl sene 1185 / [21 Ocak 1772]

Bende Mustafa Cevdet

Kâtib-i Arabacıyan-ı HâssaHâlâ”

Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılda kullanılan örnek poliçenin Tanzim Edilme Şartları (Belge 1'de numaralanmış yerler) ise şöyledir:

- 1- Keşide tarihi (15 Şevvâl/21 Ocak 1772).
- 2- Ödenecek para miktarı (300 kuruş).
- 3- Muhatap (Sarraf Hoca Bogos).
- 4- Ödeme zamanı/vade (11 gün).
- 5- Poliçe parasının kaynağı (Cihet-i istikrâz).
- 6- Lehdar/alıcı (Sipahiler Ağası Ahmed Ağa).
- 7- Ödeme emri (Meblağ-ı mezbûru havale edilen mahalle eda ve teslim).
- 8- İmza / Keşideci (Mustafa Cevdet, Arabacıyan-ı Hâssa Kâtibi).
- 9- Poliçe İbaresini.

Belge 1'deki poliçe örneğine göre 19. yüzyılda keşide edilen poliçelerde, tanzim şartlarının büyük bir kısmı belge üzerinde bulunmaktadır. Fakat bu poliçede keşide yeri ve ödeme yeri belirtilmemiştir. Osmanlı Devleti'nde poliçeler, mahkemenin huzurundaki bir taahhülle, yani “kitâbu'l-kadı” ile güvence altına alınmıştır. Keşide eden ile muhatabın, akrabalık veya ortaklık ilişkisi de poliçelerin güvence altına alınmasında kullanılan bir yöntem olmuştur. 1740 yılında Rakka Valisi için Halep'ten İstanbul'a yazılan 12 poliçenin 8'inde akrabalık veya ortaklık ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca poliçe muhataplarının tamamı İstanbul'da Valide Han'da faaliyet göstermektedir (Tablo 1).

Tablo 1: Rakka Valisi Adına Halep'ten İstanbul Üzerine Keşide Edilen Poliçeler (1740).

Keşideci	Lehdâr	Keşide Tarihi	Muhatap	Muhatabın Adresi	Vade (Gün)	Poliçe Tutarı
Seyyid Bekri	El-Hac Mehmed Emin Ağa (Kapı Kethüdası)	20.11.1740	Kardeşi Hacı Ahmed ve Kardeşinin Oğlu Seyyid Mehmed	İstanbul'da Valide Han	31	10.000
Seyyid Abdulgani	El-Hac Mehmed Emin Ağa (Kapı Kethüdası)	20.11.1740	Ortağı Trabluslu Hüseyin Celil	İstanbul'da Valide Han	31	5.000
Seyyid Hasan Salahi	El-Hac Mehmed Emin Ağa (Kapı Kethüdası)	20.11.1740	Şeyh Ali bin el-Hac İsmail	İstanbul'da Valide Han	31	1.180,5
El-Hac İbrahim	El-Hac Mehmed Emin Ağa (Kapı Kethüdası)	20.11.1740	Ortağı Abdullatif Celil	İstanbul'da Valide Han	31	3.500
Merahizade el-Hac Taha	El-Hac Mehmed Emin Ağa (Kapı Kethüdası)	20.11.1740	Ortağı İrizade el-Hac Ömer Celil	İstanbul'da Valide Han	31	1.500
Cebrinizade el-Hac Abdullah Çelebi	El-Hac Mehmed Emin Ağa (Kapı Kethüdası)	20.11.1740	Hüseyin Çelebi Futi	İstanbul'da Valide Han	31	3.000
El-Hac Ali bin Celil Çiftçi	El-Hac Mehmed Emin Ağa (Kapı Kethüdası)	20.11.1740	Ortağı Abdullatif Celil	İstanbul'da Valide Han	31	2.000
Futi el-Hac Yusuf	El-Hac Mehmed Emin Ağa (Kapı Kethüdası)	20.11.1740	Oğlu Hüseyin Celil	İstanbul'da Valide Han	31	1.000
Mehmed Emin Çelebi	El-Hac Mehmed Emin Ağa (Kapı Kethüdası)	20.11.1740	Şeyh Ali ve biraderi el-Hac Abdulkadir	İstanbul'da Valide Han	31	1.000

El-Hac Kasım Şavata	El-Hac Mehmed Emin Ağa (Kapı Kethüdası)	20.11.1740	Futi el-Hac Ebu Bekir Çelebi	İstanbul'da Valide Han	31	900
El-Hac Mustafa ibn-i Mustafa	El-Hac Mehmed Emin Ağa (Kapı Kethüdası)	20.11.1740	Biraderi el-Hac Abdullah ve ortağı Hoca Yani	İstanbul'da Valide Han	31	700
El-Hac Mehmet Hakvati	El-Hac Mehmed Emin Ağa (Kapı Kethüdası)	20.11.1740	Mehmed Çelebi	İstanbul'da Valide Han	31	300

Kaynak: BOA, Bab-ı Defteri Başmuhasabe Kalemi Defteri (D. BŞM. d.) 2453.

B. BONO (EMRE MUHARRER SENET)

Osmanlı Devleti'nde bononun kullanımı, poliçe gibi yaygın olmasa da tercih edilmiştir. Osmanlı Arşivi'nde 1842 yılına ait bir belgede bono kullanımı ilk defa tespit edilmiştir. İstanbul Emtia Gümrüğü'nde 11 Ağustos 1842 tarihinde Avrupalı tüccarlar ile Anadolu ve Rumeli Kumpanyası müdürleri arasında bono ile alışveriş yapılmıştır.⁴⁵ 5 Mart 1847 tarihli başka bir bono belgesinde ise Ayvalık Kazası reayasından olup kürek cezasına çarptırılan bazı kişilerin, cezadan kurtulmak için bono kestikleri yazılıdır.⁴⁶ Osmanlı Devleti'nde 1849 yılında yayımlanan Kanunnâme-i Ticaret ile bono kullanımı hukuki olarak güvence altına alınmıştır. Osmanlı Devleti'nde bono, bir kimsenin diğer bir kimseye veya onun emrine ve belirlenen sürede bir miktar parayı ödemeyi taahhüt etmesini içeren senet olarak işlem görmüştür. Osmanlı Devleti'nde ticari hayatta ve kanunnamelerde bu senetler "sipariş tahvili"

⁴⁵ "İşbu 1258 senesi Receb-i Şerifi'nin on altıncı ve sene-i miladiyenin 1842. Senesi şehr-i Ağustos'unun 11. Ve Frenki itibarıyla 23. Salı günü İstanbul Emtia Gümrüğü'nde akd olunan Meclis-i Ticaret'te Hayriye tüccarı müteberânından Şehbender Seyyid Ebu Bekir Ağa ve Muhtar-ı Evvel Seyyid Mustafa Ağa ve Muhtar-ı Sâni Seyyid el-Hac Mehmed Ağa ve Kumpanya sarraflarından Anadolu Kumpanyası Müdürü Kirkor ve Rumeli Kumpanyası Müdürü Hantır ve Avrupa Tüccarı müteberânından Arlo ve Zaharaki ve Tomazi ve Duran İpkanker ve Cak Galavani ve sair mazbûtu'l-esâmi müteberân tüccar hazır oldukları hâlde poliçelerde ve kambiyo ve bonolarda bermutâd yüzde on kuruş ufak para hususu dermeyân ve müzâkere olunup şöyle ki medyûn olan kimesne vadesi hulûlünde yüz kuruşta on kuruş ufak parayı harman olarak derhâl te'diye eylemek ve ufak para olmadığı hâlde bedeline beşlik veyahut kâime vermek ve ufak para bedeline bono tabir olunan havâle kâğıtları kabul olunmamak hususlarına bi'l-ittifâk karar verilmiş olduğundan...", BOA, C. İKTS, 6/268; 9 N. 1258/14 Ekim 1842.

⁴⁶ BOA, Bab-ı Asafi Mektubi Kalemi (A. MKT), 69/62; 17 Ra. 1263/5 Mart 1847.

olarak adlandırılmıştır. Fakat Ticaret Kanunu Zeyli'nin 28'inci maddesinde “emre muharrer senet” tabiri geçmektedir.⁴⁷ 1849 Ticaret Kanunu'nun 144 ve 145'inci maddelerinde ise emre muharrer senedin tarifi yapılmış ve senette bulunması gerekenler açıkça belirtilmiştir. Kanunnâme-i Ticaret'in 145. maddesinde “sipariş tahvili” olarak adlandırılan emre muharrer senedin unsurları şöyle tarif edilmiştir:

145'inci Madde: “Sipariş tahvilleri mutlaka bir tarih ile müverrah olmak ve mezkûr tahvilde te'diye olunacak meblağın mikdârıyla her kimin sipariş ve emrine te'diye olunacak ise onun isim ve şöhreti ve ne vakit akçesi verileceğini zikretmek ve cihet-i karz veyahut emti'a semeni midir yoksa bir hesâb veya havaleden dolayı mıdır beyân etmek lâzımdır.”⁴⁸

Şekil 1: Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Bir Bono Örneğinin Çevirisi (Ön Yüz-1870)

Numara	840.200 Yalnız sekiz yüz kırk bin iki yüz kuruştur	94
	TUĞRA	12 Haziran 1870
	Min 800.001 ilâ 900.000	
	Kıymet 450	
Bâlâda murakkam yalnız sekiz yüz kırk bin iki yüz kuruşu hâvi hâlis ve gayr-ı hâlis altın ve gümüş meskûkât-ı Osmaniye olmak üzere Bank-ı Osmanî emrine 31 Mayıs Rumi sene 1286 tarihinde tamamen ve kâmilen te'diye ve teslim edeceğimi mübeyyin bir kıt'a bonoyu i'tâ eyledim.		
	Tarihi	İmza Mahalli
	Fî 9 Mart Rumi sene 1286	(Mühür)

Kaynak: BOA, Ali Fuat Türkgeldi Evrakı (HSD. AFT), 19/17; 26 Mart 1286/7 Nisan 1870.

Osmanlı Devleti'nde kullanılan bono unsurları şöyle sıralanabilir:⁴⁹

Tanzim (düzenleme) yeri ve tarihi.

Bono bedelinin meydana geliş sebebi.

⁴⁷ Yanko Vitinos, Şerh-i Kanun-ı Ticaret, Mehran Matbaası, İstanbul, 1296/1880, s. 118.

⁴⁸ Kanunnâme-i Ticaret, Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Salonu, Demirbaş No: 130445, İstanbul 10 Rebiülâhir 1265, m. 145; Kanunnâme-i Ticaret'in birçok farklı nüshası bulunmakla birlikte, Kanunnâme'nin kabul edilmiş tarihini içerdiği için bu nüsha tercih edilmiştir.

⁴⁹ Sergiz Nihad, Usul-i Muhasebe-i Maliye yahut Banka, Borsa ve Sigorta Muhasebesi, İstanbul, Matbaa-i Âmiri, 1334/1918, s. 218.

Para (senedin köşesinde rakam, senedin metninde harf ile).

Vade (Senedin metninde harf ile).

Hamilin isim ve adresi.

Emrine kaydı.

Bedelin ödenmesi için taahhüt (“Ödeyeceğim” veya “ödeyeceğiz” kaydı).

Nispî pul.

İmza (borçlunun adres ve imzası veya mührü).

Belge 2: Osmanlı Devleti’nde Kullanılan Bir Bono Örneği (Ön Yüz-1870)

Kaynak: BOA, HSD. AFT, 19/17; 26 Mart 1286/7 Nisan 1870.

Osmanlı Devleti’nde kullanılan emre muharrer senedin vade, ciro, müteselsil kefalet, aval, bizzat ödeme, aracı ile ödeme, protesto, hâmilin hak ve görevleri ve rekambiyo ile faizi konularında poliçeden bir farkı bulunmamaktadır. Poliçe gibi ciro yoluyla elden ele dolaşabilir. Bononun üzerinde kaç kişinin imzası bulunursa bu kişilerin tamamı bononun içerdiği paranın ödenmesi hususunda birbirlerine kefil olmaktadır. Bononun ödenmemesinden dolayı hamilin, kendi hukukunu korumak için 24 saat içinde senetle ilgili protesto çekmesi gerekmektedir. Yasal süresi içinde dava açılması için protesto çekilmesi

şarttır. Osmanlı Devleti'nde poliçe ve bono arasında hukuki olarak birçok benzerlik vardır.⁵⁰

Osmanlı Devleti'nde Kanunnâme-i Ticaret'in 146'ncı maddesinde bono ile ilgili zamanaşımı süreleri yazılmıştır. Tüccar ve sarraf taraflarından imzalanan sipariş tahvilleri (bono) ile ilgili davaların zamanaşımı, protesto tarihinden itibaren 5 yıl olarak belirlenmiştir; bu süreler poliçeler için de geçerlidir. 146'ncı maddede bu konuda şöyle yazılıdır:

146'ncı Madde: “Poliçe temessüklerine dâir ve tüccar ve bazergân ve sarrâfân taraflarından imzâ ve gerek ticâret maddeleri için i'tâ olunan sipariş tahvillerine mütedâir bilcümle davalar protestonun tarihinden itibaren beş sene ve eğer aleyhine hükm olunmamış veyahut deyn hususu başkaca bir sened ile mütehakkık ve mütebeyyin olmamış ise en sonra vâki olan mahkemece iddiadan itibaren kezâlik beş sene güzârânında gayr-ı mesmû'dur. Ancak medyun olmak üzere addolunan kimselerden suâl olunmak iddiâ olunur ise min ba'd deynleri olduğunu yemin ile tasdik etmeleri ve bunların verese ve alakadârları dahi hiçbir deyn kalmadığını hilesiz itikâd eylediklerini kezâlik kalem ile tasdik eylemeleri lâzımdır.”⁵¹

Osmanlı Devleti'nde uygulamada bono ile poliçe büyük oranda benzerlik gösterse de bazı farkları iki maddede şöyle açıklayabiliriz:⁵²

Poliçede keşide eden ile ödeyen ayrı kişiler olduğu halde, bono keşide eden ile ödeyen aynı kişidir. Poliçe keşide eden kimse poliçe bedelini başkasına ödettirmeyi taahhüt ederken, bonoyu çeken kimse ise bono bedelini bizzat ödemeyi taahhüt etmektedir.

Şekil 2: Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Bir Bono Örneği (Arka Yüz-1870)

İşbu bononun havi olduğu akçeyi Bank-ı Osmanî emrine te'diye edesiz.
Fî 9 Mart sene 1286
(Mühür)

Kaynak: BOA, HSD.AFT, 19/17; 26 Mart 1286/7 Nisan 1870

Poliçe, poliçe bedeli bir yerden bir yere nakledilmek üzere çekildiği için keşide edildiği yer ile bedelin ödendiği yerin farklı bir il olması gerekir. Bonoda ise para nakli sebebiyle senet yazılmayıp

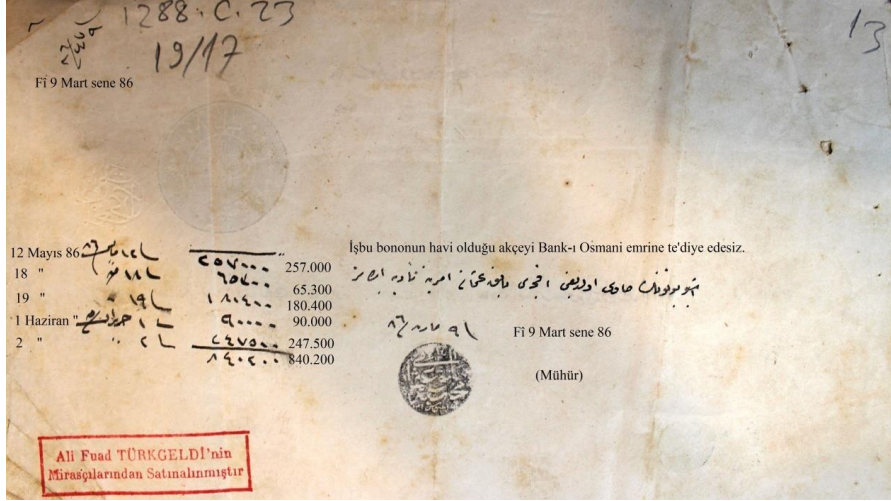
⁵⁰ Vitinos, 1880, s. 119-120.

⁵¹ Kanunnâme-i Ticaret, s.146.

⁵² Vitinos, 1880, s. 121-122.

genellikle kişilerin nakit sıkıntılarının ortadan kaldırılması için keşide edilmektedir. Bono, genelde imza edildiği yerde ödenmektedir.

Belge 3: Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Bir Bono Örneği (Arka Yüz-1870)

Kaynak: BOA, HSD. AFT, 19/17; 26 Mart 1286/7 Nisan 1870.

Osmanlı Devleti'nde bono eğer yukarıda verilen şartlara uygun yazılmamışsa adi senet hükmündedir. Bono ile adi borç senedi arasındaki farkları da şöyle açıklayabiliriz:⁵³

Bono, keşide edenin izni ve haberi olmadan serbestçe ciro edilebilmektedir. Meydana gelen anlaşmazlıklar Ticaret Kanunu hükümlerine göre çözüme kavuşturulur. Adi senetler ise havale yoluyla Mecelle'nin Kitabı'l-havale hükümlerine dayanılarak bir kişiden başka bir kişiye nakledilebilmektedir. Adi senet nedeniyle ortaya çıkacak anlaşmazlıklar nizamiye mahkemelerinde çözüme kavuşturulmaktadır.

Bonolarda cirantalar kefil yerine geçtiğinden, senedin ödenmemesinden dolayı sorumludur. Adi senetler havale yoluyla başkasına nakledildiğinde Kitabı'l-kefâle'nin 649'uncu maddesine göre herhangi bir şart koşulmazsa havale edilen borcun ödenmemesinden sorumlu olunmamaktadır.

Bono vadesinde ödenmediği takdirde hamil, cirantalara karşı hukukunu korumak için protesto yöntemine başvurmak ve Ticaret Kanunu'nun 122, 123 ve 124'üncü maddelerinde belirtilen süre içinde

⁵³ Vitinos, 1880, s.122.

dava açmak zorundadır. Adi borç senedi hamilinin ise böyle bir yükümlülüğü bulunmamaktadır.

Osmanlı Devleti'nde Maliye Hazinesince kabul edilecek bonoların düzenlenmesi ve carî işlemleri hususunda 30 Mayıs 1864 tarihinde bir nizamname çıkarılmıştır. Bu nizamnameye göre bononun düzenlenmesi, ciro edilmesi, ödenmesi, ödenmemesi halinde protesto edilmesi ve Maliye Nezareti'nde ilgili kurumlara kaydedilmesine dair şu hükümler vardır:⁵⁴

Müzayedesini yapılan vergi ve öşürlerin ihalesi sırasında mültezimlerin vereceği taahhüt senedi, bono için hazırlanmış matbu kâğıda yazılacak ve bu senette bonoların taksit ve bedellerini içeren açıklama olacaktır. Mültezim ve müteahhit tarafından imzalanıp mühürlenecektir. Bu taahhüt senediyle Maliye Hazinesi emrine keşide edilmek ve bedeli ödenmek üzere mültezim ile müteahhit tarafından her taksit için ayrı ayrı bono düzenlenecek ve hazineye verilecektir. Alınacak bonolar, nakit hükmünde hazineye teslim edilecek ve Maliye Nezareti Varidat Muhasebesi'nde korunacaktır. Adı geçen bonolar, ciro edilmek istendiğinde Maliye Muhasebesi tarafından bono üzerine açıklama yazılarak mühürlenecektir. İlave olarak bono, Varidat Muhasebesi'nin mührüyle onaylanacak ve maliye nazırının özel mührüyle de mühürlenecektir.

Bononun vadesi, dini bayram günleri ile Cuma, paskalya, yortu ve Pazar günü gibi özel günlerden birisine rastladığı zaman, ödeme bir sonraki gün talep edilecektir.

Vadesi sona eren bononun bedeli, imzası bulunan mültezim veya müteahhit tarafından ödendiğinde bono geciktirilmeksizin Varidat Muhasebesi'ne ibraz edilecektir. Maliye Hazinesi tarafından ciro edilen bononun, vadesi sona erdiği günden itibaren 3 gün içinde bedeli ödenmediği takdirde hamili tarafından, Maliye Muhasebesi'ne müracaat ettiği andan itibaren 15 gün sonunda Maliye Hazinesi tarafından nakit olarak ödenecektir. Ayrıca vadeden sonra geçen günler için yıllık %6 faiz verilecektir.

Bono bedeli, Maliye Hazinesi veya ciro edilmişse hamili tarafından talep edildiğinde bonoyu imzalayıp mühürleyen mültezim ve müteahhit, bu bedeli ödemekten kaçındıklarında Maliye Muhasebesi tarafından bir ilmühaber ile protesto çekilecektir. Bono aynı gün, Divan-ı Muhasebat'a verilerek kaydettirildikten sonra imza ve mühür sahipleri olan mültezim ve müteahhide gösterilecek veya gönderilecektir. Ciro edilmiş bir bononun ödenmemesinden dolayı hazinenin zararı ve yapacağı masraflar da mültezim ve müteahhitten alınacaktır.

⁵⁴ Bono Nizamnamesi, Ceride-i Havadis, sayı 1195, s. 1; 23 Z. 1280/30 Mayıs 1864.

C-ÇEK

Osmanlı Devleti'nde çek, nakit bir paranın kısmen veya tamamen geri alınmasına hizmet eden bir belgedir. Çeki düzenleyen kişi "keşideci", çekin bedelinin ödeneceği kişi "hâmil", çekin hitap edildiği kişi veya kurum (çoğunlukla bankalardır) "muhatap" olarak geçmektedir.⁵⁵ Çek, ödeme emrini kapsayan bir senettir. Çekin, bir kimseye veya onun emrine veyahut hamiline ait olmak üzere keşide edilmesi gerekmektedir.⁵⁶ Çekler, karşı tarafa ibraz edildiğinde ödenmektedir. Çek, eğer aynı şehirde keşide edilmişse tanzim tarihinden itibaren 10 gün, farklı bir şehirde ödenmek üzere keşide edilmişse tanzim tarihinden itibaren 20 gün içinde muhataba gösterilerek ödeme talep edilmelidir. Bu şartlar oluşmamışsa muhatap ödemeyi reddedebilir.⁵⁷ Çekler hamiline, nâma veya bir kimsenin emrine tanzim edilebilmektedir. Çekler, emre yazılmışsa ciro yoluyla elden ele dolaşmıştır. Çeklerin kaybolması ihtimaline karşı da İngiltere, Fransa, Almanya, Amerika gibi ülkelerde çizgili çekler kullanılmıştır. Bu sayede bulan kişiye ödeme yapılmaması amaçlanmıştır. Çekler, "adi" ve "çizgili" olmak üzere iki çeşit olarak keşide edilmiştir.⁵⁸ Adi çekler, "bir bankaya konulan paranın tamamen veya kısmen geri alınması" olarak açıklanabilir. Adi çek eğer kaybolursa, onu bulan veya çalan kişinin bankaya başvurarak bedelini tahsil edebilmesi mümkündür. Çizgili çekler, birbirine eşit ve paralel iki kırmızı çizgi eklenmesiyle adi çeklerden ayrılmaktadır. Çizgili çeklerde bulunan iki çizginin arasına çekin bedelinin ödeneceği bankerin adı yazılmıştır. Bu önlem ile çekin kaybolması veya çalınması halinde, bedelin bulan veya çalana ödenmesi önlenmiştir. Çizgili çekin icat edilmesi "takas ve mahsup" işlemlerinde genişlemeye neden olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde banknot ve nakit kaimeler halk arasında yaygın kullanılmamıştır. Çünkü banka şubeleri sadece İstanbul'da veya büyük şehirde bazı yerlerde bulunuyordu. Halkın, bankalardan hizmet alımı veya banknot çekmesi ve yatırması çok tercih edilmemiştir. Bu durum toplumda çekin kullanımını da azaltmıştır.⁵⁹ Osmanlı Devleti'nde keşide edilen çeklerin yurt içinde keşide edilen çekler ve yurt dışına keşide edilen çekler olmak üzere iki kısma ayrıldığını söyleyebiliriz.⁶⁰ Osmanlı Devleti'nde çekler, yurt içinde bir başka şehirde ödenmek üzere yazılmışsa yerel bankalardan birinden alınacak 20 paralık maktu pul ve nispi bir komisyon karşılığında ödenmiştir.

⁵⁵ Nihad, 1918, s. 227.

⁵⁶ Nazaret Hilmi, Teşrih-i Kanun-ı Ticaret, Karabet ve Kaspar Matbaası, C. 2, İstanbul 1303, s. 304.

⁵⁷ Nihad, 1918, s.227.

⁵⁸ Nihad, 1918, s.415-416.

⁵⁹ Ferid, 1918, s. 57.

⁶⁰ Nihad, 1918, s.416-422.

III- CUMHURİYET DÖNEMİNDE KIYMETLİ EVRAK HUKUKU

Kıymetli Evrak Hukukunda Osmanlı Devleti, doğal olarak özellikle Abbasiler ve Büyük Selçuklular Dönemindeki uygulamalardan etkilenmiştir. İstanbul'un 17. yüzyıldan itibaren ticaret merkezi haline gelmesiyle birlikte Avrupa ile ticari münasebetlerde zaman zaman Batı hukukuna uygun düzenlemeler sözleşmelerle uygulamaya geçirilmeye çalışılmıştır. Örneğin 1838, 1843 ve 1860 yıllarında Batılı tüccarlarla kambiyo sözleşmeleri imzalanarak bir bakıma Batı'dan beslenen ticaret, hukuken Batı etkisiyle değişime uğramaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde, 1807 tarihli Fransız Ticaret Kanunu (Code de Commerce) birinci ve üçüncü kitapları tercüme edilerek Kanunname-i Ticaret hazırlanmıştır. Bu tercüme kanun, ilk Türk Ticaret Kanunu olarak 1850 yılında yürürlüğe girmiş ve Cumhuriyet'in ilanından sonra da 1926 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra komisyonlar oluşturularak batı ülkelerinin ticaret kanunları incelenmeye başlanmıştır. Komisyon; Fransa, İtalya, Almanya, Belçika, Macaristan, Şili, Arjantin, Portekiz, Cezayir gibi ülkelerin ticaret kanunlarını inceleyerek karma bir Türk Ticaret Kanunu hazırlamıştır. Ticaret Kanunu, 30 Ocak 1926 tarihinde Büyük Millet Meclisine sunulmuş ve 26 Mayıs 1926 tarihinde maddeler üzerinde müzakere yapılmaksızın kabul edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Kanunu, TBMM'ye "Ticareti Berriye Kanunu" adıyla sunulmuştur. 26 Mayıs 1926 tarih ve 865 sayılı Ticaret Kanunu, Cumhuriyet döneminin ilk Ticaret Kanunu olarak 4 Ekim 1926 tarihinde Medeni Kanun ile birlikte yürürlüğe girmiştir.

13 Mayıs 1929 tarihli ve 1440 sayılı kanunla "İkinci Kitap" olarak 13 bölümden oluşan deniz ticaretine ilişkin hükümler 865 sayılı Türk Ticaret Kanunu'na eklenmiştir. Alman Ticaret Kanunu'nun 4. Kitabının tercüme edilmesiyle hazırlanan Deniz Ticaret Kanunu genel olarak Türk Ticaret Kanunu'nu tamamlayıcı bir unsur olmuştur. Atatürk Döneminde yapılan Türk Ticaret Kanunu ile İsviçre'den esinlenerek yapılan Medeni Kanun ve Borçlar Kanunu'nun birçok alanda çeliştiği ortaya çıkınca II. Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra ticaret hukuku alanında bir kanun çalışması yapmak üzere Prof. Dr. Ernst Hirsch görevlendirilmiştir. Prof. Dr. Ernst Hirsch'in hazırladığı 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu, 29 Haziran 1956 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilerek kanunlaşmış ve 1 Ocak 1957 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu, yeni Türk Ticaret Kanunu'nun yürürlüğe girdiği 1 Temmuz 2012 tarihine kadar uygulanmıştır. 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu ile de Türkiye'de kıymetli evrak yeniden düzenlenmiştir.⁶¹

21. yüzyılda kıymetli evrak artık dijitalleşme yolunda gelişmektedir.⁶² Buna bağlı olarak da "evraksız kıymetli evrak" terimi

⁶¹ Türk Ticaret Kanunu – Kıymetli Evrak (TTK m. 645-849), RG, 14.02.2011, S:27846.

⁶² Hüseyin Ülgen/Mehmet Helvacı/Arslan Kaya/ Füsün Nomer Ertan, Kıymetli Evrak Hukuku, 14. Baskı, Vedat Kitapçılık, Ankara, 2021, s. 167-170.

kullanılmaya başlamıştır. Elektronik kıymetli evrak, hamiline yazılı elektronik tahviller genel anlamda küresel ticarete daha geçerli hale gelmiştir. Hatta son dönemde kripto paralarında da kıymetli evrak hukuku içerisinde değerlendirilmesi için birçok ülke çalışmalar yürütmektedir. Türk Ticaret Kanunu'nda kıymetli evraka ilişkin genel hükümler, Kanunun 645-849 maddeleri arasında düzenlenmiştir.⁶³ Bu maddede “kıymetli evrak öyle senetlerdir ki bunların içerdikleri hak, senetten ayrı olarak ileri sürülemediği gibi başkalarına da devredilemez” denilerek; senet, devredilebilir hak, hakkın senede bağlanması (hak senet birlikteliği), evraksız (varakasız) kıymetli evrak, tedavül (dolanım) yeteneği gibi hükümleri kapsamaktadır. Kıymetli evrak bir senettir. Kıymetli evrak iktisadi değer taşıyan bir hakkı içermektedir. Kıymetli evrakın içerdiği hak ile senet birbirine sıkı sıkıya bağlanmıştır.⁶⁴

Türk Ticaret Kanunu'nda açıklanan “*kıymetli evrak bir senettir.*” açıklaması ile kıymetli evrakta öncelikle devredilebilir nitelikte bir hak söz konusu olduğu yani alacak hakkına vurgu yaptığı görülmektedir. Kıymetli evrakın oluşması için tek başına bir hakkın varlığı yeterli değildir: Bir evrakın (senet vb.) da söz konusu olması gerekmektedir. “*Hak, senede sıkı sıkıya bağlanmıştır.*” açıklaması ile de kendisine bağlanmış hakkı temsil eden her senetin kıymetli evrak niteliği taşıyamayacağı vurgulanmaktadır. Kıymetli evraktan söz edilebilmesi için hak ile senedin iç içe geçmiş olması ve hakkın senede sıkı sıkıya bağlanmış olması gerekmektedir. Bir hakkı temsil eden senedin kıymetli evrak sayılabilmesi için de temsil ettiği hak ile senedin sıkı sıkıya bağlanmış olması şarttır.

Türk Ticaret Kanunu'nda kıymetli evrak içeriği genel anlamda İsviçre Borçlar Kanunu'ndan alınmıştır. Bu düzenlemeler de Türkiye'nin daha önce onayladığı Cenevre Yeknesak Kuralları ile uyumludur. Türkiye'de kıymetli evrakın genel hükümlerini şu şekilde özetleyebiliriz:

Kambiyo Senetleri,

Bono

Polişe

Çek

Menkul Kıymetler (Hisse Senedi, Tahvil vb.),

Emtia Senetleri,

Türk Medeni Kanunu'nda Düzenlenen Kıymetli Evrak (İpotekli borç senedi, İrat Senedi, Rehinli Tahvil vb.).

⁶³ Türk Ticaret Kanunu – Kıymetli Evrak (TTK m. 645-849), RG, 14.02.2011, S:27846.

⁶⁴ Sevilay Uzunallı/Alı Haydar Yıldırım, Uygulamalı Kıymetli Evrak Hukuku, 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021, s. 216.

Türkiye’de ticaret hukuku bağlamında kıymetli evrakı incelediğimizde, kanun koyucu altı kısımda konuyu ele almış ve düzenleme yapmıştır. Bunlar:

Nama Yazılı Kıymetli Evrak.

Emre Yazılı Kıymetli Evrak.

Hamile Yazılı Kıymetli Evrak.

Kambiyo Senetleri.

Kambiyo Senetlerine Benzeyen Senetler ve Diğer Emre Yazılı Senetler.

Makbuz Senedi ve Varant.

Türkiye’deki düzenlemelerde Türk Medeni Kanunu (TMK), Türk Borçlar Kanunu (TBK), İcra ve İflâs Kanunu (İİK), Sermaye Piyasası Kanunu (SerPK), 5941 sayılı Çek Kanunu (ÇekK) ve Türk Ceza Kanunu (TCK) gibi düzenlemeler içerisinde de kıymetli evraka dair hükümler bulunmaktadır. Türk Ticaret Kanunu’nun dışında başka kanunlarda kıymetli evraka ilişkin hükümler şöyledir:

Sermaye Piyasası Kanunu ve Sermaye Piyasası Kurulu tebliğlerinde düzenlenen menkul kıymetler.

Türk Medeni Kanunu’ndaki ipotekli borç senetleri ve irat senetleri ile rehinli tahviller.

Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunu’ndaki ürün senedi.

İcra ve İflas Kanunu m. 167-176 ile m. 176/a ve 176/b.

Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun m. 4/5.

Harçlar Kanunu m. 13/1(a) bendi.

Türk Ceza Kanunu m. 210.

Türk Ticaret Kanunu ve diğer kanunlarda yer alan düzenlemelerin genel içeriğini “kıymetli evrakla ödeme yapma, kredi temin etme, pay sahipliği haklarını kullanma gibi işlevleri yerine getirmek üzere kanun ve ilgili mevzuat ile düzenlenen belgeler bütünü” olarak tanımlayabiliriz. Küresel ekonominin gelişmesiyle kıymetli evrakta da çeşit ve değişim hızlanmıştır. Örneğin Sermaye Piyasası Kanunu’na dayanılarak Sermaye Piyasası Kurulu tarafından yayımlanan tebliğlerde pek çok kıymetli evrak tipi yeniden düzenlenmiştir. Bunlardan bazıları şöyle sıralanabilir:

Oydan yoksun hisse senedi.

Hisse senedi ile değiştirilebilir tahvil.

Katılma intifa senedi.

Banka bonusu.

Varlığa dayalı menkul kıymet.

Gayrimenkul sertifikası.

Depo sertifikası.

Türkiye’de Ticaret Kanunu çerçevesinde düzenlenen kıymetli evrak, doğal olarak Osmanlı Devleti ve İslam Dünyasından bazı

hükümlerden de etkilenmiştir. Günümüzde küresel ekonomik düzen doğrudan kapitalizm ve Batı medeniyeti üzerine kurulduğu için uygulamalar da çoğunlukla Batı'dan alınmıştır. Türk Ticaret Kanunu'nda gelecekte özellikle kripto paralar ve elektronik kıymetli evrak konusunda yeni düzenlemeler yapılması beklenmektedir.

SONUÇ

Kıymetli evrak, para gibi toplumların hayatını kolaylaştırmış ve ticaretin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Tarihsel açıdan ticarî senetlerin en önde gelenlerinden birisi poliçe olmuştur. İslam Dünyasında kıymetli evrak olarak para dolaşımını kolaylaştıran süftece (poliçe), çek (sakk) ve havale senetleri kullanılmıştır. Süftece ve havale-kredi mektubu, şehirler arasında parayı taşımanın sakıncalarını gidermiş, çek ise ticarete kullanılan bir ödeme aracı olmuştur.

İslam Dünyasının Batı ile ticaret anlamında etkileşimi, zamanla Doğu-Batı arasındaki kıymetli evrak değişimini ve geçerliliğini artırmıştır. Avrupa'da bankaların yaygınlaşmasıyla özellikle çekin kullanımı ve çeşitleri artmıştır. Ancak zikredilen senetlerin kullanımı, poliçe kadar yaygınlaşmamıştır. Poliçenin yaygınlaşmasını sağlayan sebeplerden birisi Fransa'da 17. yüzyılda ciro yönteminin keşfedilmesidir. Ciro ile poliçe, elden ele dolaşmaya bir nevi para yerine kullanılmaya başlanmıştır. Genel olarak poliçeyle ilgili olup Fransa'da çıkarılan 1673 ve 1681 Kral Emirnameleri, bu konuda en önemli hukuki düzenlemelerden olmuştur. Dünyadaki ilk ticaret kanunu olma vasfını taşıyan 1807 tarihli Fransız Ticaret Kanunu'nun büyük oranda adı geçen iki kararnameyi temel alarak hazırlanması, bu kararnamelerin önemini göstermektedir. Fransız Ticaret Kanunu ise dünyadaki birçok ticaret kanununa örnek olmuştur. Osmanlı Kanunname-i Ticareti de 1807 tarihli Fransız Ticaret Kanunu'nun birinci ve üçüncü bölümleri tercüme edilerek oluşturulmuştur.

Bono ve çek, Osmanlı Devleti'nde kullanım sahasına çok geç girmiş, ancak 19. yüzyılın ortalarından sonra kullanımı artmıştır. Bununla birlikte Cumhuriyet'e kadar poliçe gibi yaygınlık kazanamamışlardır. Bonoyla ilgili Kanunnâme-i Ticaret'te sadece iki maddenin bulunması ve çekle ilgili kanunun 1914 yılında çıkarılması bu durumu teyit etmektedir. Poliçenin Osmanlı Devleti'nde 17. yüzyılda kullanıldığı, Osmanlı Arşivi'nde bulunan kayıtlardan anlaşılmaktadır. 1850 yılında yürürlüğe giren Kanunname-i Ticaret ile poliçe işlemleri düzenlenmiş ve hukuki durumu ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. İstanbul, poliçe kullanımının artışıyla finans merkezi haline gelmiştir. Bu bağlamda özellikle Galata ve İstanbul Suriçi'nde bulunan bazı hanlar ile iskele ve kapanlar (borsalar) poliçe işlemlerinin oldukça yoğun olarak yapıldığı yerler olmuştur.

Osmanlı Devleti, kıymetli evrak konusunda önce İslam Dünyasından sonra da Avrupa ülkelerinden etkilenmiştir. Cumhuriyet Döneminde ise 1926'da birçok devletin ticaret hukukunun

incelenmesiyle yapılan ticaret hukuku ve kıymetli evrak düzenlemeleri, 1957 ve 2012 yürürlüğe girme tarihleriyle son şeklini almıştır. Ancak küresel ekonominin kendine özgü işleyişi yeni ekonomik ve hukuki gelişmeleri de beraberinde getirmektedir. 21. yüzyılda küresel ekonomide dijitalleşmeye bağlı olarak kripto paralar finans piyasasında ve ticarete yer yer kullanılmaya başlamıştır. Fakat dünyada kripto paralara dair henüz bir genel kanaat oluşmadığından ticaret hukukunda bunların nasıl değerlendirileceğine dair tartışmalar devam etmektedir. Başta ABD Hazine Bakanlığı olmak üzere Türkiye’de de çalışmalar yapılmaktadır. Ticaret hukuku gelenekler, küresel piyasalardan bağımsız olmadığından bir kültür oluşmasının yanında dünyada da küresel bir ortak hukuk normu haline gelmektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA), Bâb-1 Âsafi Divan-ı Hümâyûn Mektubi Kalemi (A.MKT), 69/62; 17 Ra. 1263/5 Mart 1847.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA), Bâb-1 Âsafi Divan-ı Hümâyûn Sicilleri Mühimme Kalemi Defterleri (A.DVNS.MHM.d), 96/65, 20 Ramazan 1067/2 Temmuz 1657.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA), Cevdet Tasnifi Adliye Kalemi (C.ADL), 34/2052; 9 Ş. 1214 / 6 Ocak 1800.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA), Cevdet Tasnifi Hariciye Kalemi (C. HR), 179/8925 / 16 C. Sene 207/27 Ocak 1793.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA), Cevdet Tasnifi İktisat Kalemi, (C. İKTS), 2/98; 18 S. 1212 / 17 Ağustos 1797.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA), AE. SMST. III, 27524.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA), HSD.AFT, 19/17; 26 Mart 1286/7 Nisan 1870.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA), C. İKTS, 6/268; 9 N. 1258/14 Ekim 1842.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA), D. BŞM.d, 2453.

Diğer Kaynaklar

Apaydın H Y, “Karz”, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 24, İstanbul, 2001, ss. 520-525.

Aydın M A, Türk Hukuk Tarihi, Beta Yayınları, İstanbul, 2021.

Bayındır A, Ticaret ve Faiz, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007.

Bayındır S, “Finansal Türev Varlıklar ve Bu Varlıklar Üzerine Yapılan Sözleşmelerin Fıkhî Tahlili”, S. 12, 2005, İ.Ü.İ.F.D, ss. 51-73.

Bayındır S, “Sermaye ve Tarihsel Süreçte Mali Aracı Kurumların Sermayeye Yaklaşım Tarzı”, S. 4, 2001, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, ss. 175-190.

Beydilli K, “Yaş Antlaşması”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.43, İstanbul, 2013, ss. 343-347.

Bono Nizamnamesi, Ceride-i Havadis, S. 1195, s. 1; 23 Z. 1280/30 Mayıs 1864.

Cin H/Akgündüz A, Türk Hukuk Tarihi, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011.

Celeleddin M, Hukuk-ı Ticaret Dersleri, Matbaa-i Hukukiye, İstanbul, 1328.

Çakıcı M, “19. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Kıymetli Evrakların Hukuki ve İktisadi İşlevleri”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul, 2019.

Çelik A/Yıldırım T, “Abbasiler Dönemi Bağdat Çarşıları”, C. 23, S. 1, 2013, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, ss. 241-253.

Demir F, “Sigorta (Âkile Müessesesi ve Süftece Muamelesi Işığında Bir Tedkik)”, C. XLIII, S. 2, 2002, AÜİFD, ss. 169-200.

Demirci A, “Osmanlı Devleti’nde Taşra Ticaret Mahkemeleri”, S. 75, 2019, Akademik Bakış Dergisi, ss. 95-129.

Durmuş A, “Fıkhî Açından Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 2008.

Eldem E, “18’inci Yüzyılda İstanbul’da Polıçe Tedavülü ve Kambiyo Kurları Hakkında”, X. Türk Tarih Kongresi (22-26 Eylül 1986), Kongreye Sunulan Bildiriler, 4. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, ss.1671-1684.

Ferid H, Nakit ve İtibar-ı Mali- Evrâk-ı Nakdiye, Maliye Mektebi Kütüphanesi Külliyyatı, C. 2, İstanbul, 1334/1918.

Gedikli F, Osmanlı Şirket Kültürü, İz Yayıncılık, İstanbul, 2018.

Güran T, İktisat Tarihi, Acar Basım ve Cilt Sanayi ve Ticaret A.Ş., İstanbul, 1999.

Hilmi N, Teşrih-i Kanun-ı Ticaret, C. 2, Karabet ve Kaspar Matbaası, İstanbul, 1303.

İmregün O, Kıymetli Evrak Hukuku, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1998.

İnalçık H, “Havâle”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.16, İstanbul, 1997, ss. 512-513.

Kallek C, “Sak”, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 35, İstanbul, 2008, ss. 584-586.

Kallek C, “Süftece”, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 38, İstanbul, 2010, ss. 19-21.

Kanunnâme-i Ticaret ve Zeyilleri, Çev.Fikri Gürzumar/ Tekin Gürzumar, Yeni Harflere Çeviren: Ali Himmet Berki, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1962.

Kanunnâme-i Ticaret, Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Salonu, Demirbaş No: 130445, İstanbul 10 Rebiülâhir 1265, m. 145.

Karaman F/Ural İ, Dini Kavramlar Sözlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.

Kenanoğlu M M, Ticaret Kanunnâmesi ve Mecelle Işığında Osmanlı Ticaret Hukuku, Lotus Yayınları, Ankara, 2005.

Kumaş M S, “Bir Finansman Yöntemi Olarak İş Ortaklığı Uygulaması: Mudârebe-Commenda Karşılaştırması”, C. 15, S.1, 2006, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, ss. 369-383.

Nihad S, Usul-i Muhasebe-i Maliye yahut Banka, Borsa ve Sigorta Muhasebesi, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1334/1918.

Oruç F E, İslam Hukukunda Deyn, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya, 2011.

Pamuk Ş, Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002.

Reault L/Saint K L, Rehber-i Hukuk-ı Ticaret, Çev. Lütfü İbn-i el-Hakki, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1327.

Reşid A, Hukuk-ı Ticaret, 4. Kitap, Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi Matbaası, İstanbul, 1311.

Tabakoğlu A, Türkiye İktisat Tarihi, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2008.

Tanör B, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789–1980), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016.

Turan M F, “İslam Hukuku Açısından Usulsüz Vedia Akdi”, S.15, 2010, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, ss. 401-430.

Türk Ticaret Kanunu - Kıymetli Evrak (TTK m. 645-849), Resmî Gazete, Sayı: 27846, 14 Şubat 2011.

Uzunallı S/Yıldırım A H, Uygulamalı Kıymetli Evrak Hukuku, 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021.

Üçok C/Mumcu A, Türk Hukuk Tarihi, 2. baskı, Savaş Yayınları, Ankara, 1991.

Ülgen H/ Helvacı M/ Kaya A/ Nomer Ertan F, Kıymetli Evrak Hukuku, 14. Baskı, Vedat Kitapçılık, Ankara, 2021.

Vitinos Y, Şerh-i Kanun-ı Ticaret, Mehran Matbaası, İstanbul, 1296/1880.

Warner D/George S/ Lieberman J K/ Mayer D, The Legal Environment and Advanced Business Law, Flat World Knowledge, Boston, 1 November 2011.